

Jan Neruda (9. 7. 1834 Praha – 22. 8. 1891 Praha)

Český spisovatel a novinář, jedna z vůdčích osobností generační skupiny **májovců**, kteří představují počátek zřetelného rozvoje **české realistické literatury**.

Jan Neruda se narodil v Újezdských kasárnách na okraji pražské podhradní čtvrti Malá Strana. Jeho otec, vysloužilý voják, tam měl kantýnu; matka pracovala jako posluhovačka. Neruda byl jedináček. Rodina se brzy přestěhovala do malostranské Ostruhové (dnes Nerudovy) ulice: v domě U Dvou slunců měli také malý krámk.

Neruda maturoval (1853) na **Akademickém gymnasiu**, jež tehdy náleželo k centřům českého vlasteneckého dění a přechodně se tam vyučovalo v češtině (ředitelem byl známý dramatik – autor populárních českých komedií – **Václav Kliment Klicpera**). Na gymnasiu se Neruda spřátelil se spolužákem **Vítězslavem Hálkem** (1835 – 1874); oba se začali zajímat o literaturu, sdíleli spisovatelské zájmy a po řadu let byli občasnými spolupracovníky.

Neruda se pokoušel studovat práva a filozofii, ale především kvůli hmotné nouzi záhy zakotvil jako **novinář** (byl bilingvně vybaven a své první články psal německy). V r. 1857 mu zemřel otec a Neruda žil se svou matkou až do její smrti; poté (1870) se přestěhoval do pravobřežní části Prahy. Ovšem předchozí dlouhá léta na rázovité Malé Straně Nerudu výrazně ovlivnila.

Nerudova matka také dělala hospodyní světově významnému francouzskému geologovi a paleontologovi **Joachimu Barrandovi** (1799 – 1883), který žil od r. 1831 v Praze a v jejím okolí

zkoumal pozůstatky dávné minulosti Země. Neruda se s Barrandem sblížil a zřejmě právě od něj získal zájem o přírodní vědy.

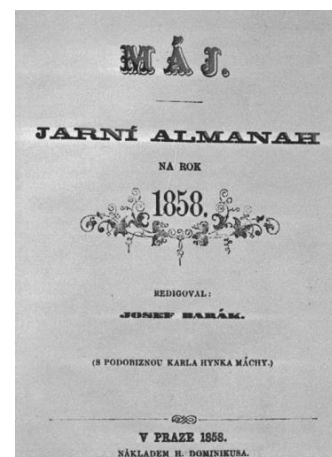
Nerudovu tvorbu i život můžeme rozdělit do **4 období**:

1. Literární počátky (pod vlivem Máchovým) a almanach *Máj* (závěr 50. let 19. století):

V r. **1858** Neruda publikoval svou první knížku – básnickou sbírku ***Hřbitovní kvítí***: romantické motivy jsou v ní využity s již typickou nerudovskou skepsí a ironií. V témže roce ovšem Neruda učinil – ve spolupráci s Hálkem aj. – ještě jeden, pro českou kulturu mnohem důsažnější počín: vydání **almanachu *Máj***.

Máj (vyšel 1. května 1858) vznikl v atmosféře Bachova neoabsolutismu a zároveň v roce 10. výročí české nadějně, byť nakonec zklamané revoluce 1848. Svým názvem a veršovaným věnováním se hlásil k uměleckému i lidskému **odkazu** největší osobnosti českého romantismu, **Karla Hynka Máchy**. Autoři *Máje* sice psali hlavně v duchu **realismu** (být různě zabarveného), ale romantik Mácha jim byl vzorem pro své zaměření na **obecně lidská témata** a pro úspěšnou snahu o dosažení **evropské úrovně své tvorby**.

Máj byl **almanach dvougenerační**. Iniciativa k jeho vydání vzešla od skupiny mladých autorů: vedle **Jana Nerudy** a **Vítězslava Háška** sem přispěli **Karolina Světlá** (vlastním jménem Johanna Mužáková, 1830 – 1899), **Adolf Heyduk** (1835 – 1923) aj. Ti přizvali ke spolupráci svobodomyšlné **legendy** uplynulých let: **Karla Jaromíra Erbena** (1811 – 1870), **Karla Sabinu** (1813 – 1877), **Boženu Němcovou** (1820 – 1862) aj.

Almanach Máj výmluvně dosvědčoval, že v české literatuře – navzdory aktuálním tíživým politickým poměrům – stále existuje **kontinuita kvalitní tvorby**.

2. Poezie jako realisticky věrný odraz doby a počátky Nerudovy novinářské tvorby v češtině (60. léta):

V letech **1859/1861** bachovský neoabsolutismus skončil a byl vystřídán **mírnou liberalizací poměrů**. Ačkoli rovnoprávnost neněmeckých národností Rakouské říše – a povýšení jejich mateřštiny na plnohodnotné úřední jazyky – zůstávala nenaplněna, vznikly podmínky pro větší počet českých středních škol, česky psaných periodik a pro rozvoj spolkových aktivit.

Svou činnost rozvinula **Národní strana** – nejstarší česká politická strana (s liberálním a konzervativním křídlem), vedená Františkem Palackým aj. Jejimi novinami byly *Národní listy*; v jejich redakci pracovali – až do konce života – **Neruda a Hálek**. Národní listy se staly na dlouhou dobu nejvlivnějším česky psaným periodikem.

Neruda jako novinář se věnoval různým žánrům, ale jeho doménou byly – vedle např. kritik a recenzí – **fejjetony** (duchaplné články ukazující z objektivního úhlu různé stránky soudobého života). Mnohé Nerudovy fejjetony (*Kam s ním? Jsou-li andělé ženy?, Něco z pražské češtiny, O té parolodi* aj.) se zařadily mezi trvalá měřítká kvality žánru.

Neruda psal i **cestopisné články**; kromě toho, že dobře poznal České země, využil své osobní nezávislosti a zlepšení své finanční situace, a procestoval řadu evropských zemí i Blízký východ.

Svou básnickou tvorbu ze 60. let Neruda shrnul do obsáhlé sbírky *Knihy veršů* (vyšla **1868**). Neruda si již zde vytyčil svůj hlavní spisovatelský cíl: přispět co nejúčinněji k rozvoji společnosti, a to podněcováním sociální i politické činnosti směřující k většímu porozumění mezi lidmi. Tento cíl byl evropskými realistickými autory 19. století obecně sdílen. Ovšem zatímco např. podobně orientovaný Karel Havlíček Borovský ve 40. letech musel ještě dosažení tohoto záměru spojovat s vlastní, osobní fyzickou aktivitou, Neruda se o dvě desetiletí později již mohl spolehnout na široké působení svého tištěného slova – v knihách, ale především v periodikách (kromě Národních listů přispíval ještě do řady časopisů).

V Knihách veršů Neruda uplatnil i žánr **sociální balady**: vyšel z inspirace Erbenem, ale zbavil baladu jejího fantazijního rámce a hybnými silami děje učinil rozpory v mezilidských vztazích (básně *Před fortanou milosrdných, Dědova mísa, Oběšenec* aj.).

Nerudova poezie (1) vyniká esteticky hodnotným, ale přitom široce srozumitelným **jazykem**; metaforičnost nikdy nepřekryla všeobecnou sdělnost; **(2)** s tím souvisí důraz na **epičnost** – a to i v lyrickoepických básních; vždycky jde o víc než jen o reflexe osobních apod. pocitů; **(3) autorský postoj** je vzdálen lacinému optimismu: s mužnou skepsí odkrývá, že vždycky je třeba ještě o něco usilovat; **(4)** básně mají zřetelnou **pointu**, často ironickou či naopak emocionálně silnou; **(5)** náměty se obvykle vztahují ke **konkrétním skutečnostem**, které čtenář zná odjinud: lokality, kulturní výtvoř, motivy z jiných literárních děl, rodinné vztahy...

Neruda však v 60. letech nebyl nejoblíbenějším českým básníkem: tuto pozici získal Vítězslav Hálek, jehož optimistické lyrické verše více rezonovaly s většinovými náladami uvolněné doby. S tím souvisí fakt, že Neruda byl velmi autokritický: za svůj život publikoval jen 5 básnických sbírek.

Soukromý život Jana Nerudy byl komplikovaný. Umělec, který poutal pozornost dívek a žen svou duchaplností stejně jako tanečním uměním, v soukromí trpěl nejistotou, již

podporovaly i jeho neveselé materiální poměry. Ke sňatku nedovedl svoji dlouholetou známost s Annou Holinovou (1836 – 1910), která sice pocházela z kulturně podnětné pražské rodiny, ale Nerudově bouřlivé povaze byla poněkud vzdálena (rozchod 1863). V r. 1862 Neruda prožil krátký, ale intenzivní citový vztah ke Karolině Světlé, jež právě trpěla krizí svého manželství s profesorem krasopisu; skandální povaha tohoto sblížení, pilně živená klevetnou veřejností, oba přiměla celou záležitost ukončit. Vzápětí se bezmála třicetiletý spisovatel zamiloval do tehdy sedmnáctileté Terezie Macháčkové (1847 – 1865), dcery vlastenecky aktivního podnikatele původem z Berounska. Po tříleté známosti však dívka zemřela na tuberkulózu. V letech 1877 – 1880 Jan Neruda prožil citový vztah k Anně Tiché (1856 – 1907), dceři správce velkostatku z pošumavského Vlachova Březí. Náklonnost k dívce o 22 let mladší byla ovšem limitována Nerudovými začínajícími vleklými zdravotními problémy, které vyplývaly mj. z jeho hektického pracovního života, a platonický vztah zůstal z Anniny strany jen povrchní.

3. Dvojitý úspěch na poli prozaickém a básnickém (70. léta):

60. léta skončila pro Čechy z politického hlediska pochmurně: rakousko-uherským vyrovnáním z r. 1867. Vídeňská vláda poskytla Maďarům (vždy hrozícím rebelií) kulturní, jazykovou, vzdělanostní apod. rovnoprávnost, zatímco Češi (vždy ochotní ke kompromisům) přišli zkrátka. Habsburská postabsolutistická monarchie se proměnila v **Rakousko-Uhersko**, založené na zásadě dualismu (vlastně německo-maďarského). Pohnutá atmosféra v (opět) zklamaných Českých zemích tehdy rezultovala ve velkolepý podnik dýchající hrdým vzdorem – zahájení výstavby **Národního divadla v Praze** (budováno 1868 – 1881/1883), ale přesto nebylo možné se vyhnout úvahám, že dosavadní strategie české politiky je mylná a že je třeba pronikavě opravit kurs směřování české národní společnosti.

Bezmála pětáctiřetiletý Jan Neruda zasáhl do této neformální veřejné debaty dvěma knihami, které se staly jeho nejpopulárnějšími díly. Nejprve to byly *Povídky malostranské* (vyšly 1878, ale obsahují příběhy vzniklé i v průběhu několika předchozích let). Neruda zúročil své životní zkušenosti s touto pražskou čtvrtí a učinil z ní i z jejích obyvatel srozumitelnou metaforu českého národního osudu. Vyšel z vlastních vzpomínek a zážitků a působivě zkombinoval realitu s autorskou fikcí. Malá Strana ve svazích pod prakticky opuštěným Pražským hradem může už jen vzpomínat na slavnou minulost. Panují tu sousedské, přívětivé polovenkovské poměry, ale jsou promíseny malichernostmi a ztrátou životních perspektiv. Hlavním problémem nejsou česko-německé vztahy (ty vůbec nepředstavují konfliktní téma), ale fatální odtrženost čtvrti od dynamického, moderního života v okolním světě.

Jak z téhle šlamastyky ven, to napovídá Nerudova básnická sbírka *Písně kosmické* (1878). Reaguje na dobovou vlnu masové obliby, již se těšily astronomie a idea přiblížení člověka vesmíru (svou roli tu sehrála také literatura, od románů science fiction od Francouze Julese Verna až po popularizační knihy jeho krajana, astronoma Camille Flammariona). Neruda vesmír metaforicky zlidštil a mezi řádky vyjádřil optimistickou naději, že česká účast na obecně lidském poznávání hvězdného světa umožní také smělý a již úspěšný rozlet české národní myšlenky.

4. Příklon k novoromantismu, ale i zřetel k dělnické otázce (80. – 90. léta):

Hlavní proud české politiky se ovšem nevzpamatoval – naopak, utápěl se v pletichaření (Národní strana se rozdvojila na mladočechy a staročechy), a dokonce směřoval k ponižujícím dohodám s vídeňskou vládou. Za této situace Neruda naposledy změnil styl své tvorby. Dospěl k názoru, že za nastalé situace největší úkol publikačně činného českého umělce spočívá v obhajobě i posilování mravních ideálů. Proto se Neruda básník obrátil k tematice historické, mytologické, exotické i dobrodružné. V tomto směru dobře vplynul do tehdejšího proudu

novoromantického umění, které z klasického romantismu sice využívalo četné motivy, ale na rozdíl od něj je spojovalo s masovým působením na běžného čtenáře.

Výsledkem této Nerudovy snahy, v níž ožila – vlastně v rozporu s jeho původními tvůrčími záměry – otevřeně vlastenecká tematika, je velmi populární sbírka epických a lyrickoepických básní **Balady a romance (1883)**: některé její básně (**Balada pašijová, Romance o Karlu IV., Balada česká, Romance helgolandská, Balada o polce**) jsou v citacích některých veršů známy dodnes; oba žánrové názvy Neruda ovšem užívá spíše podle zvyklostí v evropské, nikoli jen české literární teorii. Některými básněmi sbírky Neruda otevírá i téma své intenzivně prožívané, ovšem necírkevní zbožnosti.

Avšak ve stejné době Neruda obracel pozornost čtenářů také k tématu zcela novému – k životu průmyslových či stavebních **dělníků** a jejich rodin; šlo o velmi početnou, tvrdě pracující, v bídných podmínkách žijící a médií i politikou zcela přehlíženou vrstvu obyvatel, kterou Neruda průkopnický představitel jako plnohodnotnou součást národní společnosti: fejeton **1. máj 1890** (o poprvé v Českých zemích slaveném mezinárodním Svátku práce), povídka **Trhani** (o stavbě železnice) aj.

V 80. letech zhoršující se Nerudův zdravotní stav (vyhrocený v r. 1888 zlomeninou nohy s trvalými následky) způsobil rychlý úbytek sil a přivodil **smrt** v nevysokém věku. Neruda je pohřben na **vyšehradském hřbitově** mezi řadou nejvýznamnějších osobností české kultury.

V r. **1896** proslulý básník Jaroslav Vrchlický vydal z Nerudovy pozůstalosti básně, které spojil do sbírky **Zpěvy páteční**. Jde vesměs o patetické vlastenecké básně („**Moje barva červená a bílá**“, **Ve lví stopě, Jen dál!**), z nichž některé byly posléze využívány k veřejnému přednesu a odtud se udržely – aspoň v úryvcích – v obecném povědomí hluboko do 20. století.

O vztahu Jana Nerudy a Karoliny Světlé byl natočen film *Příběh lásky a cti* (1977; režie Otakar Vávra, v hlavních rolích Jiří Bartoška a Božidara Turzonovová).

Nerudovi byl věnován hraný životopisný TV seriál *Laskavý divák promine* (1994; režie Jaroslav Dudek; v hlavní roli mladého a zestárlého Nerudy Vladimír Dlouhý a Ilja Racek).

Některá díla:

Básnické sbírky **Hřbitovní kvítí** (1858), **Knihy veršů** (1868, rozšířeno 1873), **Písně kosmické** (1878), **Balady a romance** (1883), **Prosté motivy** (1883), **Zpěvy páteční** (uspořádal Jaroslav Vrchlický až 1896);

Povídkové soubory (shrnující autorovy povídky z různých let) **Arabesky** (1864; analytické literární črty o lidech z Malé Strany), **Povídky malostranské** (1878; ilustrátoři Karel Müller, Cyril Bouda, Jiří Šlitr, Petr Urban aj.; film 1947: *Týden v tichém domě*, režie Jiří Krejčík, hrají Karel Höger, Jaroslav Průcha, Jarmila Kurandová; řada TV her);

Soubory fejetonů (vydané za Nerudova života) **Obrazy z ciziny** (1872), **Studie krátké a kratší** (1876), **Žerty hravé i dravé** (1877), **Menší cesty** (1877).

<https://ct24.ceskatelevize.cz/kultura/1026514-narodni-bourlivak-pred-180-lety-se-narodil-jan-neruda>

<https://www.starapraha.cz/pohlednice-praha-nerudova-ulice.php>

<https://www.sanquis.cz/index1.php?linkID=art2155>

<https://www.dotyk.cz/magazin/jan-neruda-zeny-30000212.html>

<https://www.dotyk.cz/galerie/lasky-jana-nerudy.html?photo=2>

<https://cz.pinterest.com/pin/500040364858910230/>

